

ความเป็นมาและความสำคัญ

การศึกษาธรรมชาติของมนุษย์เป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะไม่ว่าจะเป็น ความคิด อารมณ์ หรือ พฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้แสดงออกมานั้น ล้วนประกอบด้วยองค์ประกอบที่ซับซ้อน นักปรัชญา และนักวิชาการนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันต่างมีความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์ในแนวทางต่าง ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็น ความเชื่อที่ว่ามนุษย์เกิดมาโดยปราศจากความสามารถใด ๆ คิดตัว ดังที่ John Locke ได้เปรียบ มนุษย์แรกเกิดว่าเป็น Tabula rasa หรือผ้าขาว และความสามารถของมนุษย์จะเกิดขึ้นภายหลัง โดยเกิด จากการที่มนุษย์ได้เรียนรู้และมีประสบการณ์เพิ่มขึ้นในเรื่องต่าง ๆ หรือในความเชื่อที่ว่า มนุษย์เกิดมา พร้อมกับความสามารถซึ่งคิดตัวมาตั้งแต่กำเนิด และความสามารถนี้จะมีมากขึ้นถ้าได้รับการกระตุ้นที่ เหมาะสมหรือได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนที่ถูกต้อง (Cole & Cole, 1989)

ในการศึกษาพัฒนาการของมนุษย์นั้น มักจะเริ่มศึกษาตั้งแต่แรกเกิดหรือในวัยทารก เพราะ เป็นช่วงเริ่มแรกที่มีมนุษย์ได้สัมผัสกับโลกหลังจากที่ได้เจริญเติบโตในครรภ์ของมารดา และเป็น ช่วงเริ่มต้นที่มีมนุษย์จะได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคมที่เขาจะต้องเผชิญต่อไป ปฏิสัมพันธ์ที่ เกิดขึ้นกับทารกนั้นมีความสำคัญต่อพัฒนาการของชีวิตในช่วงต้น เพราะปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จะมีผลต่อทารกทั้งทางสังคมและทางกายภาพ

เมื่อแรกที่มีมนุษย์เกิดเป็นทารก มนุษย์ทุกคนไม่สามารถที่จะช่วยตัวเองได้ ทารกต้องพึ่งพาผู้ อื่นเพื่อการมีชีวิตรอด ผู้ที่ทารกต้องพึ่งพามากที่สุดคือมารดา ซึ่งจะต้องเป็นผู้เลี้ยงดูหลัก เป็นผู้ให้อาหารให้ความรักความอบอุ่น หรือจะพูดอย่างง่าย ๆ ก็คือ มารดามักจะเป็นบุคคลแรกที่ทารกจะต้อง มีปฏิสัมพันธ์ด้วย เป็นผู้ที่ต้องตอบสนองต่อทารกทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะมีผลต่อพัฒนาการใน ด้านต่าง ๆ ที่สมบูรณ์ของทารกต่อไป

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกเป็นสิ่งสำคัญ เพราะถือว่าการเริ่มต้นของพัฒนาการทาง อารมณ์และสังคมของทารกที่จะพัฒนาไปเป็นความผูกพันใกล้ชิดอย่างมั่นคงต่อมารดา (Secure attachment) และมีความเกี่ยวข้องต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพและสติปัญญาของทารกต่อไป นอกจากนี้ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ยังมีบทบาทต่อพัฒนาการของทารกในการรับรู้ การคิดต่อสื่อสาร และความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น (Brazelton, Cramer, Kreisler, Schapi, & Soule, 1983)

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก มีความสำคัญมากต่อพัฒนาการในด้านต่างๆ หาก ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ไม่มีคุณภาพ ก็จะมีผลกระทบต่อพัฒนาการของ ทารกอย่างมาก จากงานวิจัยพบว่า มารดาที่มีลักษณะซึมเศร้า จะสร้างปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณภาพต่ำ ซึ่ง

จะก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับทารกในเวลาต่อมา เพราะมารดาที่มีอารมณ์ซึมเศร้าหุดหู่ มักจะไม่ค่อยแสดงอาการยิ้มแย้มหรืออารมณ์สนุกสนานต่อทารก มีลักษณะค่อนข้างควบคุม และมีความคาดหวังต่อพฤติกรรมของทารกในระดับที่สูง และที่สำคัญคือมารดาเหล่านั้นมักจะขาดการตอบสนองที่เหมาะสมต่อทารก ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกที่เป็นไปในทางลบ ซึ่งรวมถึงการแสดงออกและการตอบสนองที่ไม่เหมาะสมต่าง ๆ ของมารดาในขณะที่มีปฏิสัมพันธ์นั้น จะมีผลต่อทารกในแง่มุมต่างๆเมื่อโตขึ้น (Bandura, 1986) เช่นทำให้ทารกมีปัญหาเกี่ยวกับพัฒนาการ และขาดความรู้ในการแสดงบทบาททางสังคมที่เหมาะสมในหมู่เพื่อนหรือกับผู้อื่นต่อไป (Zahn - waxler, Cummings, McKnew, & Radke - Yarrow, 1984; Patterson, Cohn, & Kao, 1989) นอกจากนี้การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกที่ไม่เหมาะสม เช่นในลักษณะของปฏิสัมพันธ์ที่เน้นการบังคับนั้น ทารกจะแสดงออกถึงพฤติกรรมที่เป็นปัญหาในหมู่เพื่อนในเวลาต่อมา (Patterson, 1986) และยังพบว่าปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณภาพต่ำในแง่ที่มารดาขาดการให้ความรักความอบอุ่นต่อทารก จะมีผลโดยตรงต่ออัตมโนทัศน์ (Self-concept) ของทารก (Patterson et al., 1989) โดยมีความเชื่อมโยงกับความก้าวร้าว และลักษณะที่ไม่เป็นมิตรของทารกเมื่อเติบโตขึ้นด้วย (Patterson, 1986; Conger, Conger, Elder, Lorenza, Simon, & Whitebeck, 1992)

คุณภาพของปฏิสัมพันธ์ที่ติระหว่างมารดา - ทารกช่วยให้ทารกได้รับประสบการณ์ที่ดี การได้รับการสนับสนุนจากมารดาอย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง ทำให้ทารกเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ มีสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจ รวมถึงมีความสามารถทางสังคมในด้านต่าง ๆ ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อคุณภาพของปฏิสัมพันธ์อย่างยิ่งคือคุณสมบัติของมารดาเอง โดยเฉพาะความสามารถของมารดาในการเข้าใจสัญญาณของทารก (Infant's cue) และสามารถตอบสนองความต้องการของทารกได้อย่างเหมาะสม ทุกงานวิจัยพบว่าทารกที่มารดามีคุณสมบัติดังกล่าวจะมีความตื่นตัวและตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี (Brazelton et al., 1983)

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกเป็นสิ่งสำคัญทั้งต่อตัวมารดาและทารกเองดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น อย่างไรก็ตามการทำงานของมารดาที่เป็นปัจจัยตัวหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์นี้ โดยเฉพาะสังคมไทยในปัจจุบันที่ผู้หญิงจำนวนมากต้องทำงานนอกบ้านเมื่อเทียบกับสมัยก่อน ซึ่งอาจเนื่องมาจากความพอใจโดยส่วนตัวหรือภาวะทางเศรษฐกิจ ถึงแม้การทำงานนอกบ้านอาจทำให้มารดาไม่ได้ใช้เวลากับทารกอย่างเต็มที่ แต่การปรับตัวเข้าหากันระหว่างมารดา - ทารก โดยใช้เวลาวางประจำวันร่วมกันอย่างสม่ำเสมอและมีคุณภาพทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกดำเนินไปได้ด้วยดี (Symons, 1998) อย่างไรก็ตาม อาชีพบางอาชีพมีรูปแบบของเวลาในการทำงานแตกต่างจากอาชีพอื่น เพราะนอกจากต้องออกจากบ้านมาทำงานแล้ว บางครั้งยังไม่สามารถกลับบ้านเพื่อปฏิบัติภาระแม่บ้านและมารดาได้ตามปกติ ซึ่งอาชีพที่จะกล่าวถึงนี้คืออาชีพพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน หรือโดยทั่วไปเราจะเรียกกันว่า “แอร์โฮสเตส” อาชีพแอร์โฮสเตสนั้นเป็นอาชีพที่ไม่เพียงแต่จะต้อง

ออกไปปฏิบัติหน้าที่นอกบ้าน แต่ยังเป็นอาชีพที่ไม่มีรูปแบบของเวลาในการทำงานที่แน่นอน บางครั้งไปทำงานเพียงแค่วันเดียว คือไปเช้าเย็นกลับเหมือนอาชีพอื่นๆ แต่บางครั้งก็ต้องทำงานข้ามวันข้ามคืน หรือต้องไปทำงานเป็นเวลาหลายวันตามตารางการบินของแต่ละบุคคล ทำให้ไม่สามารถกลับบ้านมาดูแลบุตรได้ ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจว่ามารดาที่มีอาชีพและมีรูปแบบของเวลาในการทำงานดังกล่าว จะมีปฏิสัมพันธ์กับทารกเป็นเช่นไร และพัฒนาการโดยรวมของทารกจะแตกต่างกันหรือไม่ เมื่อเปรียบเทียบกับมารดาที่มีรูปแบบของเวลาในการทำงานที่แน่นอนแบบ “ไปเช้าเย็นกลับ” ตามปกติ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในอดีตที่ผ่านมาการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ในระยะแรกมักจะทำให้ความสนใจต่อพฤติกรรมของบิดาหรือมารดาเพียงด้านเดียว และพบว่าการเลี้ยงดูของบิดามารดาจะมีผลกระทบโดยตรงต่อพัฒนาการของทารกในเวลาต่อมา เพราะทั้งทฤษฎีจิตวิเคราะห์และทฤษฎีการเรียนรู้ เชื่อว่า บิดามารดาเป็นจุดเริ่มต้นทางสังคมระดับแรกของทารก โดยทฤษฎีทั้งสองเชื่อว่า ไม่ว่าทารกจะเติบโตมีพัฒนาการเป็นเช่นไร ขึ้นอยู่กับการเลี้ยงดูของบิดามารดาทั้งสิ้น (Fogel & Thelen, 1987)

ในปี 1960 Louis Sander ได้พัฒนาทฤษฎีที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก โดยเสนอว่า มารดา - ทารกจะมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบซึ่งกันและกันตลอดเวลา จึงสมควรจะสนใจศึกษาทั้งพฤติกรรมของมารดาและทารกในขณะที่มีการโต้ตอบกัน ไม่ควรมุ่งศึกษาแต่พฤติกรรมของมารดาฝ่ายเดียวตามความเชื่อของนักวิจัยสมัยก่อน (Sander, 1962) Sander ได้เสนอระดับพัฒนาการของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก โดยแบ่งเป็น 5 ระดับดังแสดงไว้ในตารางที่ 1 ความสำคัญของทฤษฎีนี้อยู่ที่ การพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกที่มีต่อกันในช่วง 2 ขวบปี

ตารางที่ 1 ระดับพัฒนาการของมารดา - ทารก ในการตอบโต้ซึ่งกันและกันของ Louis Sander (1962)

อายุ (เดือน)	ระดับ	รายละเอียด
0 - 3 เดือน	Initial regulation	บิดามารดาเกี่ยวข้องกับทารกโดยเป็นผู้ช่วยให้ทารกจัดการกับกลไกทางชีววิทยาของตน โดยสร้างรูปแบบการกิน การนอน การเล่น ให้แก่ทารก ทารกเริ่มพัฒนาการตอบสนองได้หลายรูปแบบ
4 - 6 เดือน	Reciprocal exchange	ทารกเริ่มมีการเล่นโต้ตอบ มีปฏิสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับบิดามารดา บิดามารดาและทารก ต่างเรียนรู้การใช้สัญลักษณ์ ในการกิน การเล่น และการกระทำกิจกรรมต่างๆ
7 - 9 เดือน	Initiative	ทารกเริ่มมีบทบาทในการแสดงพฤติกรรมทางสังคม สามารถแสดงได้ว่าตนชอบหรือไม่ชอบอะไร ทารกเริ่มมีประสบการณ์ทางอารมณ์ที่หลากหลาย เช่นความรู้สึกพึงพอใจเมื่อประสบความสำเร็จ รู้สึกหงุดหงิดเมื่อทำไม่ได้ อย่างที่ต้องการ
10 - 13 เดือน	Socialization	ทารกสามารถแสดงความต้องการให้มารดาทราบได้โดยตรง โดยเริ่มจากการพยายามลองผิดลองถูก ในระยะนี้ทารกจะมีความมั่นใจในการออกสำรวจสิ่งใหม่ๆรอบตัว โดยมีมารดาเป็นเหมือนแหล่งปลอดภัยที่ทารกจะวิ่งมาหาได้เสมอ
14 - 20 เดือน	Self - assertion	ทารกมีความสามารถที่จะทำสิ่งต่างๆได้หลากหลายขึ้น เรียนรู้ในการที่จะพยายามทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนได้รับความสำเร็จ มีความพอใจกับความเป็นอิสระของตน

งานวิจัยในระยะต่อมาได้ยืนยันเกี่ยวกับธรรมชาติของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ที่จะต้องมีการแสดงความสัมพันธ์ตอบโต้กันอย่างสอดคล้องของทั้งสองฝ่าย (Schaffer, 1984) และเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางถึงรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวในหมู่นักจิตวิทยาพัฒนาการปัจจุบัน

ความสนใจในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกนี้ ส่วนหนึ่งได้มาจากการฟื้นฟูงานวิจัยของ Vygotsky (Vygotsky (1978) ได้เน้นธรรมชาติของการกระทำร่วมกันในสังคม และเชื่อว่าบุคคลจะถูกกำหนดโดยกลุ่มสังคมที่เขาอยู่ ความรู้ต่างๆที่บุคคลได้รับนั้นก็ได้มาจากการกระทำภายใต้โครงสร้างของสังคม Vygotsky เชื่อว่าบิดามารดาไม่ได้เป็นผู้กระทำโดยตรงต่อเด็กเพียงฝ่ายเดียว

แต่เด็กต้องมีแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยที่บิดามารดาเป็นผู้คอยชี้แนะให้เด็กได้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตัวเอง

Vygotsky (1978) ได้กล่าวถึงขอบเขตพัฒนาการของทารก หรือ Zone of proximal development (ZPD) ว่า ความรู้และทักษะของเด็กในขบวนการพัฒนาการยังอยู่ในระดับที่ยังไม่มีความสมบูรณ์ (Uncertain) บิดามารดาต้องคอยให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำ ทั้งนี้การให้ความช่วยเหลือและคำแนะนำดังกล่าว จะต้องกระทำ เมื่อเด็กมีความพร้อมหรือมีแรงจูงใจที่จะกระทำ เพราะหากเด็กไม่มีแรงจูงใจหรือความต้องการที่จะทำสิ่งใดแล้ว การช่วยเหลือดังกล่าวก็จะไม่เกิดประโยชน์

ตามแนวคิดของ ZPD นั้น เด็กจะได้รับทักษะอันเป็นที่ยอมรับของสังคม โดยบิดามารดาต้องเป็นคนคอยช่วยชี้แนะ ช่วยปรับรูปแบบของเวลาและการกระทำให้เหมาะสมและสอดคล้องกับแรงจูงใจของเด็ก ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา - ทารก ที่ได้ตอบกันอย่างสอดคล้องดังกล่าวนี้ ถือเป็นหัวใจสำคัญตามทฤษฎีของ Vygotsky ที่นักจิตวิทยาพัฒนาการรุ่นหลังได้นำมาพัฒนาและศึกษาต่อไป

Kenneth Kaye (1982) ได้พัฒนาทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมระหว่างมารดา - ทารก ตามแนวคิดของ Vygotsky (1978) และ Sander (1962) โดยความสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ตามแนวคิดของ Kaye (ตารางที่ 2) จะแสดงถึง ZPD ของทารกในแต่ละวัย เช่น ในระดับ Shared rhythms (0 - 3 ½ เดือน) ทารกยังไม่รู้สาเหตุของความพอใจหรือความไม่พอใจของตน บิดามารดาจะต้องเป็นผู้ช่วยแนะนำสิ่งต่างๆรอบตัว ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของทารก โดยบิดามารดาต้องสามารถเข้าใจความตั้งใจหรือเป้าหมายของทารก และสนองตอบได้อย่างเหมาะสม ขบวนการความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ Kaye (1982) เสนอไว้นี้ ได้รับการยอมรับและเชื่อกันว่าจะเกิดขึ้นตลอดไปแม้จะผ่านวัยทารกไปแล้วก็ตาม เช่นในวัยผู้ใหญ่ เราก็ยังได้รับอิทธิพลจากผู้อื่นในการจัดการกับความเครียดความรู้สึกของเรา คือเรายังต้องการคำแนะนำจากเพื่อน บิดามารดา และบุคคลรอบข้าง ไม่ต่างจากความต้องการของทารกที่ต้องการคำแนะนำช่วยเหลือจากผู้เลี้ยงดู (Fogel & Thelen, 1987)

ตารางที่ 2 ระดับพัฒนาการของบุคคลในบริบทของ Kenneth Kaye (1982)

อายุ (เดือน)	ระดับ	รายละเอียด
0 - 3 ½ เดือน	Shared rhythms	บิดามารดาใช้สิ่งๆที่ทารกกระทำ เช่น การดูด การสนใจของเล่น เป็นตัวสร้างบทบาทในการโต้ตอบกับทารก บิดามารดาจะช่วยจัดการให้ทารกได้รับในสิ่งที่ทารกสนใจ
2 ½ - 13 เดือน	Shared intentions	บิดามารดาต้องมีความสามารถในการอ่านและแปลความหมายของสัญญาณที่ทารกแสดงออก โดยต้องคอยจดจำข้อมูลต่างๆ ที่จะมีประโยชน์ต่อการเข้าใจบทบาทของทารกต่อไป
8 - 14 เดือนขึ้นไป	Shared memory	ทารกสามารถอ่านและแปลความหมายจากพฤติกรรมของบิดามารดา เริ่มเรียนรู้ที่จะคาดหวังจากผู้อื่น และเรียนรู้ความคาดหวังที่ผู้อื่นมีต่อตน นอกจากนี้ทารกยังสามารถจดจำลักษณะท่าทางต่างๆ ที่ใช้ในการโต้ตอบกันได้
15 เดือนขึ้นไป	Shared language	ทารกมีสำนึกของตนเอง และรู้ว่าผู้อื่นก็มีสำนึกเช่นกัน ทารกมีการใช้สัญลักษณ์ ตระหนักว่าตนก็มีความคิดและตระหนักถึงความคิดความรู้สึกรู้สึกของผู้อื่น เข้าใจว่าทั้งตนและผู้อื่นก็สามารถใช้สัญลักษณ์ จึงสามารถมีส่วนร่วมในการสื่อสารและการสนทนา

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ที่ได้รับอิทธิพลจาก Vygotsky (1978) อีกทฤษฎีหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือทฤษฎีของ Jerome Bruner (1983) โดย Bruner เชื่อว่า ทารกมีพัฒนาการทางภาษาจากการสื่อสารในชีวิตประจำวันระหว่างบิดามารดา - ทารก Bruner เน้นว่าพัฒนาการทางภาษานั้นมาจากการเล่นทางสังคมระหว่างบิดามารดา - ทารก

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา - ทารกในการเล่นนั้นเป็นส่วนหนึ่งของ ZPD เพราะ บิดามารดาไม่ได้เป็นผู้จัดการกับการเล่นแต่เพียงผู้เดียว บิดามารดาจะต้องมั่นใจว่า การเล่นที่เลือกมานั้นจะต้องท้าทายความสามารถ และตรงกับที่ทารกต้องการ โดยบิดามารดาเป็นเพียงผู้ช่วยให้ทารกเกิดการ

เรียนรู้ในกฎของการเล่น และพฤติกรรมที่จำเป็นต่อการเล่น เช่นการคอย การผลัดกันเล่น Bruner สรุปว่าทารกจะเรียนรู้ภาษาได้ก็ต่อเมื่อต้องมีการเล่นร่วมกับบิดามารดาก่อน

ทฤษฎีของ Bruner เน้นที่การส่งผ่านทางวัฒนธรรมจากบิดามารดาไปสู่ทารก โดยบิดามารดาเป็นตัวแทนวัฒนธรรมทางภาษา การส่งผ่านดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ที่ต้องได้ตอบกันอย่างสอดคล้อง และในที่สุดทารกจะเรียนรู้จากการกระทำที่เหมาะสมของบิดามารดา ทฤษฎีของ Bruner เน้นในเรื่องแรงจูงใจ โดยกล่าวว่าทารกต้องมีแรงจูงใจเพียงพอที่จะเรียนรู้

Dynamic systems theory (Fogel & Thelen, 1987; Fogel, 1990) เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่มีความเชื่อว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดา - ทารกนั้น เป็นการปรับตัวที่เกิดจากการสังเกตุสิ่งแวดล้อมของตัวทารกเอง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทารกและสิ่งแวดล้อมทำให้พฤติกรรมที่เกิดขึ้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ขึ้นอยู่กับ เวลา สถานที่ และบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ทารกจะเป็นผู้สำรวจสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง โดยการสังเกตุสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อหาข้อมูลและฝึกทักษะที่เหมาะสม

ตามทฤษฎี Dynamic systems นั้น พัฒนาการและการเรียนรู้ต่าง ๆ ไม่ได้เกิดจากการส่งผ่านจากผู้อื่นมายังตัวทารก แต่เกิดจากการที่ทารกมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และเกิดการพัฒนาค้นพบสิ่งที่เหมาะสมสำหรับตัว การกระทำหรือความคิดที่ซับซ้อนที่ทารกมีการพัฒนาขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ได้จากการค้นพบของตัวทารกเอง แล้วนำไปสร้างสรรค์และจัดระบบความคิดและการกระทำใหม่ให้ซับซ้อนขึ้น เช่นการที่ทารกพูดในสิ่งที่ไม่เคยได้ยินมาก่อน หรือคิดวิธีเล่นตามรูปแบบของตนเองได้นั้นเกิดขึ้น โดยที่ไม่ได้ลอกเลียนแบบใคร แต่เป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป กับความสามารถและแรงจูงใจของตัวทารกเอง

ทฤษฎี Dynamic systems เชื่อว่าปฏิสัมพันธ์จะมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เนื่องจากเป็นสิ่งที่ทำอยู่ซ้ำๆ แต่จะค่อยๆ มีความแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป โดยการแสดงปฏิสัมพันธ์ที่เหมาะสมในสังคมนั้น จะค่อยๆ ปรับบทบาทไปตามความเหมาะสมของเวลา สถานที่ และบุคคล

ความหมายและลักษณะของปฏิสัมพันธ์

ความหมายของการมีปฏิสัมพันธ์นั้นค่อนข้างกว้าง เพราะปฏิสัมพันธ์คือความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป การที่คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมีความเกี่ยวข้องไม่ว่าจะโดยวิธีการใดๆ ก็ถือว่าพวกเขามีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

สำหรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกนั้น จะมีลักษณะของการประสานจังหวะการโต้ตอบระหว่างกันอย่างเหมาะสม (Tronick, 1989) ซึ่งก็คือพฤติกรรมของทารกนั้นไม่ได้เพียงแค่ถูกกำหนดโดยพฤติกรรมของมารดาเท่านั้น แต่ในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก พฤติกรรมของ

ทั้งสองฝ่ายจะเป็นตัวกำหนดซึ่งกันและกัน โดยพฤติกรรมของทารกจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมารดา ในขณะที่เดียวกับที่พฤติกรรมของมารดาจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของทารก สัญญาณหรือข้อมูลต่างๆ ที่ทารกส่งไปยังมารดา จะมีผลทั้งทางปริมาณและคุณภาพต่อการตอบสนองของมารดา และในทางกลับกัน การตอบสนองหรือสัญญาณของมารดาจะมีอิทธิพลต่อทารกเช่นกัน

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกนั้นมีขอบเขตที่กว้างสำหรับการศึกษา โดยทั่วไปแล้วนักวิจัยควรมุ่งถึงในหลายด้าน ทั้งในด้านความอบอุ่นของสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ความไวต่อการรับรู้ความต้องการของกันและกัน การตอบสนองที่เหมาะสม การช่วยให้เด็กได้มีโอกาสเป็นผู้เริ่มต้นในการมีปฏิสัมพันธ์ ตลอดจนความสามารถในการตีความจากการสื่อสารที่มารดาและทารกมีให้แก่กัน ได้มีการจัดประเภทปฏิสัมพันธ์ตามแนวคิดของ Wallace, Roberts, Lodder, & Porter (1998) ไว้ 3 ประเภท คือ Affectiveness เป็นปฏิสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับอารมณ์และความรัก Didactic เป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการสั่งสอนเลี้ยงดูเพื่อให้ทารกได้เรียนรู้ และ Pragmatic เป็นปฏิสัมพันธ์เกี่ยวกับการติดต่อสื่อสารระหว่างมารดา - ทารก

1) ปฏิสัมพันธ์แบบ Affectiveness เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของมารดาในด้านความไวในการรับรู้สัญญาณของทารก การตอบสนอง การให้ความรักความอบอุ่นแก่ทารก ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมีความเชื่อมโยงทางบวกกับความสามารถในการติดต่อสื่อสาร และการใช้ความคิดของทารกเมื่อโตขึ้น

ความไวในการรับรู้สัญญาณของทารกและการตอบสนอง มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน “ความไวในการรับรู้สัญญาณของทารก” คือ ความรู้สึกถึงสัญญาณของทารกที่ส่งออกมาไม่ว่าจะเป็นสัญญาณที่เป็นภาษา (Verbal) หรือท่าทาง (Nonverbal) มารดาที่มีความไวในการรับรู้สัญญาณของทารกนั้น จะมีความสามารถในการจดจำและแปลสัญญาณที่ทารกส่งมาอย่างถูกต้องว่าทารกต้องการอะไร ทารกที่มารดาที่มีความไวในการรับรู้ในระดับที่สูงจะควบคุมสิ่งเร้าได้ดีกว่า และมีระดับ IQ ที่สูงกว่าเมื่อโตขึ้น (วัด IQ scores ที่อายุ 40 เดือน) เมื่อเทียบกับทารกที่มารดาที่มีความไวในการรับรู้ในระดับที่ต่ำ

“การตอบสนอง” คือการที่บิดามารดากระทำพฤติกรรมที่เหมาะสมอย่างหนึ่งอย่างใด ที่สอดคล้องกับสัญญาณที่ทารกส่งออกมา การตอบสนองของมารดาที่ได้ประเมินโดยแบบวัด The Home Observation for Measurement of the Environment: (HOME) นั้น จะมีความสัมพันธ์กับ คะแนนจากการประเมินความสามารถทางพุทธิปัญญา (Bradley, Caldwell, Rock, Ramney, Barnard, Gray, Hammond, Mitchel, Gottfried, Siegel, & Johnson, 1989) และสัมพันธ์กับทักษะการใช้ภาษาของทารกเมื่ออายุ 3 ขวบ (Eladaro, Bradley, & Caldwell, 1997)

การให้ความรักความอบอุ่นแก่ทารก เป็นเรื่องของอารมณ์ที่แสดงออกในทางบวก โดยเกิดขึ้นขณะที่มารดา - ทารกมีปฏิสัมพันธ์ มีผู้ทำการศึกษาในเรื่องคุณภาพของการแสดงออกด้านอารมณ์ของ

บิดามารดา พบว่าการให้ความรักความอบอุ่นกับทารก มีความสัมพันธ์ต่อพัฒนาการของเด็กในระดับอายุต่าง ๆ

นอกจากนี้ Bakeman & Brown (1980) พบว่า การตอบสนองของมารดาทางคำพูดและทางอารมณ์ ที่ประเมินขณะที่ทารกอายุ 20 เดือนนั้น สามารถทำนายความสามารถทางพุทธิปัญญาและความสามารถทางสังคมของทารกในเวลาต่อมา (3 ขวบ) ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Jennings & Connors (1989) ที่กล่าวว่า ความสามารถทางพุทธิปัญญาและคุณภาพในการเล่นของเด็กก่อนวัยเรียนนั้นมีความสัมพันธ์กับการให้ความรักและการชื่นชมของมารดา

2) ปฏิสัมพันธ์แบบ Didactic เป็นลักษณะการสั่งสอนอบรมของมารดาที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของทารก รวมถึงการจัดวัสดุอุปกรณ์และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับทารก มีการศึกษามากมายพบว่าการสั่งสอนที่แนะนำของมารดา เช่น การสอนนับ สอนระบายสี การให้เล่นต่อภาพ เหล่านี้มีความสัมพันธ์กับความสามารถทางพุทธิปัญญา (Carew, 1980; Escalona, 1987; Bradley et al., 1989) และพัฒนาการทางภาษาของเด็ก (Carew, 1980; Gottfried & Gottfried, 1984) โดยพฤติกรรมการสอนทุกแบบ จะกระตุ้นให้เกิดการใช้ภาษา และมีความสัมพันธ์ในระดับสูงต่อพัฒนาการ นอกจากนี้การสอนเรียกชื่อ การถามคำถาม การพูดให้ข้อมูล และการอ่านหนังสือให้ฟัง ล้วนมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางด้านทักษะทางพุทธิปัญญา (Clarke - Stewart, Vander - Stoep, & Killian, 1979) ทักษะทางภาษา (Clarke - Stewart et al., 1979; Hoff - Ginsberg, 1986; Vibbert & Bornstein, 1989) และความพร้อมก่อนการเข้าเรียนของเด็ก (Laosa, 1982)

3) ปฏิสัมพันธ์แบบ Pragmatic เป็นลักษณะของการใช้ภาษาติดต่อสื่อสารในขณะที่มีปฏิสัมพันธ์กับทารก แต่แตกต่างจาก Didactic ในด้านลักษณะของการใช้ภาษาในการสนทนาระหว่างมารดา - ทารก ที่เน้นการทำความเข้าใจในการใช้ภาษาของทารก การให้ความสำคัญต่อสิ่งที่ทารกสนใจ และการให้ความสนใจหรือเอาใจใส่ทารก ผลจากงานวิจัย 2 ชิ้น (Tomasello & Farrar, 1986; Akhtar, Dunham, & Dunham, 1991) พบว่า การเรียกชื่อวัตถุและการชี้ของมารดา จะทำให้ทารกเกิดความสนใจและความเอาใจใส่ ซึ่งสามารถทำนายพัฒนาการการใช้คำศัพท์ของทารกในเวลาต่อมา Olson, Bayles, & Bates (1986) กล่าวว่า การให้ข้อมูลย้อนกลับต่อทารก มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการเรียนรู้คำศัพท์ที่เพิ่มขึ้นของทารกวัย 13 และ 24 เดือน แต่พฤติกรรมแสดงออกของอารมณ์ เช่นการให้ความรักของมารดาจะไม่มี ความสัมพันธ์กับจำนวนคำศัพท์ที่ทารกสามารถเรียนรู้

จากลักษณะปฏิสัมพันธ์ทั้ง 3 แบบที่ Wallace et al. (1998) เสนอไว้ดังกล่าวข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่ามีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่สนับสนุนการจำแนกรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ อย่างไรก็ตาม นักวิจัยทางด้านปฏิสัมพันธ์พบว่าการใช้ปฏิสัมพันธ์หลายแบบร่วมกันนั้น จะส่งผลดีต่อทารกมากกว่าที่จะใช้เพียงรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเท่านั้น ดังเช่นรายงานของ Vibbert & Bornstein (1989) ที่แสดงให้เห็นถึง

ความสำคัญของการใช้ปฏิสัมพันธ์แบบต่าง ๆ ร่วมกัน เช่นการที่มารดาจะสนับสนุนให้ทารกสนใจต่อวัตถุชิ้นหนึ่ง จะต้องมีการชี้ให้ดู แสดงและอธิบายการทำงาน รวมถึงการอธิบายคุณสมบัติต่างๆของวัตถุนั้นๆ ทารกที่มารดามีลักษณะดังกล่าวจะมีคะแนนความเข้าใจภาษาสูง ดังนั้นการใช้ปฏิสัมพันธ์ร่วมระหว่างปฏิสัมพันธ์แบบ Pragmatic เช่น การอธิบายรายละเอียดของคำต่าง ๆ และความพิถีพิถันในการเลือกใช้คำพูดเพื่อความเข้าใจของทารก กับปฏิสัมพันธ์แบบ Didactic เช่นการแสดงการทำงานของวัตถุนั้น มีความเชื่อมโยงกับการเสริมสร้างพัฒนาการในด้านการใช้ภาษาของทารกอย่างเห็นได้ชัด

พฤติกรรมที่เกิดขึ้นในขณะเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก

ในการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก นักวิจัยมักศึกษาจากพฤติกรรมของทั้งมารดาและทารกที่เกิดขึ้นในขณะมีปฏิสัมพันธ์กัน

ในระยะแรกที่ทารกเกิดมา มารดา - ทารกต้องมีพฤติกรรมต่อกันในลักษณะของการหันหน้าเข้าหากัน (Face to face interaction) รวมถึงการมองสบตากัน (Eye to eye contact) อยู่เสมอ เช่นในการให้นม การเปลี่ยนผ้าอ้อม และในการเล่น พฤติกรรมลักษณะดังกล่าวนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาทางสังคมและการสื่อสารระหว่างมารดา - ทารก รวมถึงพัฒนาการในด้านความใกล้ชิดผูกพันของทั้งคู่ ทารกที่ไม่พยายามหันหน้าเข้าหาแม่ หรือไม่พยายามมองสบตาแม่ จะถือว่ามียุติกรรมที่ผิดปกติ และมักต้องได้รับการตรวจหาสาเหตุโดยละเอียดต่อไป

ธรรมชาติสร้างให้ทารกแรกเกิดมีรูปแบบของพฤติกรรมที่เป็นวงจรและเป็นจังหวะ (Cohn & Tronick, 1987) เช่นการให้ความสนใจและการหยุดสนใจต่อสิ่งเร้าของทารก โดยขณะที่ทารกให้ความสนใจนั้น ทารกจะมีการมองสบตากับผู้เลี้ยงดูหรือในที่นี้ก็คือมารดา และมักจะแสดงอารมณ์ทางบวก เช่น มีการยิ้ม มีการทำเสียงต่าง ๆ แต่ถ้าทารกอยู่ในช่วงที่ไม่สนใจนั้น ทารกจะเลี่ยงไม่สบตากับมารดา วงจรดังกล่าวจะมีความสำคัญ คือเป็นพื้นฐานของการสร้างรูปแบบในการติดต่อสื่อสารระหว่างมารดา - ทารก มารดาจะจดจำวงจรดังกล่าวของทารกและจะปรับพฤติกรรมของตนให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของทารก ในลักษณะการผลัดกันทำในจังหวะที่เหมาะสม (Turn taking) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกจึงเกิดขึ้นและจบลงอย่างสอดคล้องกัน เช่นเมื่อทารกสนใจมารดา มารดาก็จะให้ความสนใจและตอบสนองต่อทารก เมื่อทารกมองไปทางอื่นความสนใจของมารดาก็จะลดลง พฤติกรรม Turn taking ถือเป็นพฤติกรรมสำคัญ สำหรับการมีปฏิสัมพันธ์อย่างมีคุณภาพ และเป็นขั้นแรกของการสื่อสารระหว่างมารดา - ทารก ซึ่งจะพัฒนาเป็นการใช้ภาษาในเวลาต่อมา

นอกจากเรื่องวงจรและจังหวะแล้ว ปฏิสัมพันธ์ยังถือเป็นเรื่องของพฤติกรรมการรับรู้และการตอบสนองของทั้งสองฝ่ายที่สอดคล้องกัน หากจะมองเฉพาะพฤติกรรมในส่วนของมารดา จะเห็นได้ว่ามารดาต้องมีความไวต่อการรับสัญญาณที่ทารกส่งมา ต้องมีความสามารถในการอ่านสัญญาณ และสามารถจัดการกระทำที่เหมาะสมเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้ เช่นในกรณีที่ทารกเกิด

ความหงุดหงิด ไม่สบายเนื้อสบายตัว หรือความเครียด เนื่องจากทารกอยู่ในวัยที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เมื่อทารกรู้สึกไม่สบายทารกจะส่งสัญญาณต่างๆ เช่นการร้องไห้หรือการแสดงออกทางสีหน้าท่าทาง มารดาจะต้องสามารถรับรู้ เข้าใจ และตอบสนองต่อสัญญาณเหล่านั้นอย่างเหมาะสม เพื่อบรรเทาความเศร้าหมองของทารก นอกจากนี้มารดาควรจะตอบสนองต่อสัญญาณอย่างรวดเร็วที่สุด เพราะยิ่งมารดาตอบสนองต่อสัญญาณเร็วเท่าใดทารกก็จะรู้สึกสบายและสงบเร็วขึ้นเท่านั้น

ในปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกนั้น นอกจากความสามารถในการรับรู้และตอบสนองที่เหมาะสมดังที่กล่าวมาแล้วนั้น มารดาควรมีปฏิสัมพันธ์กับทารกในลักษณะที่เป็นการส่งเสริมพัฒนาการทางอารมณ์และสังคมด้วย ในส่วนนี้มารดาจะต้องตระหนักถึงระดับพัฒนาการของทารกแต่ละวัย และจะต้องปรับพฤติกรรมของตนเพื่อการตอบสนองให้เหมาะสมกับวัยของทารกและความคาดหวังในสังคม นอกจากนี้ มารดายังต้องคำนึงถึงการส่งเสริมพัฒนาการทางพุทธิปัญญาของทารก โดยมารดาจะต้องสามารถจัดการกับสิ่งเร้าและสภาพแวดล้อมของทารกอย่างเหมาะสมกับระดับพัฒนาการทางพุทธิปัญญา และต้องเข้าใจว่า ความรู้ความเข้าใจของทารกในแต่ละวัยนั้นแตกต่างกัน

ในด้านทารกนั้น เพื่อให้ได้รับการตอบสนองตามความต้องการของตนอย่างเหมาะสมและรวดเร็ว ทารกจะต้องเรียนรู้ที่จะส่งสัญญาณที่กระจ่างชัดให้กับมารดา และนอกจากการส่งสัญญาณอย่างชัดเจนแล้ว ทารกก็ต้องเป็นผู้ตอบสนองที่ดีด้วยเช่นกัน หากทารกไม่เข้าใจสัญญาณที่มารดาสื่อสารได้ตอบกลับมา และไม่มี การตอบสนองต่อมารดาอย่างเหมาะสม ก็จะทำให้ปฏิสัมพันธ์ของทั้งคู่ไม่ราบรื่น เกิดปัญหาในการปรับตัวระหว่างกัน อันจะส่งผลไปยังพัฒนาการด้านต่างๆของทารกต่อไป

โดยสรุปแล้ว พฤติกรรมต่างๆ ของมารดา - ทารก ที่เกิดขึ้นในขณะที่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นทั้งสองฝ่าย เช่น face to face interaction, eye to eye contact, หรือ turn taking พฤติกรรมเฉพาะฝ่ายมารดา เช่นการรับสัญญาณจากทารก การอ่านสัญญาณของทารก และการตอบสนองความต้องการของทารกที่เหมาะสมและรวดเร็ว ตลอดจนพฤติกรรมของทารกเอง เช่นการส่งสัญญาณที่ชัดเจนไปยังมารดา และการตอบสนองต่อสัญญาณของมารดา เหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อคุณภาพของปฏิสัมพันธ์และพัฒนาการของทารกในเวลาต่อมา

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่าง มารดา - ทารก

ปัจจัยหลักที่จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ก็คือ ลักษณะของตัวมารดาและลักษณะของทารกเอง ส่วนปัจจัยอื่นๆ เช่นการสนับสนุนของบิดา การสนับสนุนจากบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัว หรือสถานะทางสังคม ก็ล้วนมีผลต่อคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ทั้งสิ้น

1. ลักษณะของมารดา

บุคคลแต่ละคนมีบุคลิกภาพหรือลักษณะที่แตกต่างกัน ดังนั้นบุคลิกภาพของมารดาแต่ละคนก็ย่อมต้องแตกต่างกันไป เช่นเป็นคนที่มีพร้อมต่อการรับรู้สิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ เป็นคนที่ก้าวร้าว หรือเป็น

คนเจ้าอารมณ์ เป็นต้น เนื่องจากบุคลิกภาพของมารดามีความสำคัญและเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลี้ยงดูทารก จึงได้มีการศึกษาบุคลิกภาพต่างๆของมารดาและพบว่า มารดาที่มีลักษณะอดทนจะเป็นมารดาที่ไวต่อการรับรู้สัญญาณต่างๆที่ทารกส่งออกมา (Lamb & Easterbrooks, 1981) นอกจากนั้นความสามารถในการปรับตัวของมารดา ก็มีความสำคัญมากต่อทารกอายุน้อยๆ เพราะทารกในวัยนี้จะมีการแสดงออกที่ไม่แน่นอน ยากแก่การอ่านสัญญาณ หากมารดาที่มีลักษณะเป็นคนที่ปรับตัวยาก ไม่มีความอดทนเพียงพอ จะไม่สามารถปรับตัวรับกับลักษณะดังกล่าวของทารกได้ดีพอ ทำให้คุณภาพของปฏิสัมพันธ์อยู่ในระดับต่ำ และสำหรับมารดาที่มีลักษณะยึดตนเองเป็นศูนย์กลางก็จะมีการตอบสนองต่อความต้องการของทารกในระดับต่ำเช่นกัน

การรับรู้ถึงควมมีประสิทธิภาพของตนเอง เป็นลักษณะหนึ่งของบุคลิกภาพของมารดาที่มีผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก เพราะหากมารดาที่มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นคนที่มีประสิทธิภาพ มารดา ก็จะมีแรงจูงใจให้มีปฏิสัมพันธ์กับทารก เมื่อมารดาอ่านสัญญาณและตอบสนองต่อสัญญาณของทารกได้ถูกต้อง ก็จะมีควมภูมิใจ ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจที่ต้องการจะมีปฏิสัมพันธ์กับทารกต่อไป

มารดาที่มีลักษณะหุดหู่ซึมเศร้า จะมีการตอบสนองต่อสัญญาณของทารกได้ไม่ดี ทำให้มีคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ต่อทารกในระดับต่ำ นอกจากนั้นทารกที่มารดาที่มีลักษณะหุดหู่ จะแสดงอารมณ์ทางลบโดยเฉพาะทางสีหน้า มากกว่าแสดงอารมณ์ทางบวก มีการเปล่งเสียงน้อยขณะเผชิญหน้ากับมารดา มีลักษณะปฏิเสธ และไม่พยายามปรับตัวเข้ากับมารดา (Cox, Puckering, Pound, & Mills, 1987) ลักษณะของมารดาที่เกี่ยวกับความไวในการรับรู้ก็มีผลต่อทารกเช่นกัน ทารกที่มารดาที่มีความไวต่อการรับรู้ในระดับที่สูง มักจะตอบสนองทางบวกเมื่อได้รับการสัมผัสทางกาย มีการร้องไห้น้อยกว่า และมีการเปล่งเสียงมากกว่า เมื่อเทียบกับทารกที่มารดาที่มีความไวต่อการรับรู้ในระดับที่ต่ำ (Grossman & Grossman, 1991) นอกจากนี้มารดาที่รับรู้และยอมรับในความสามารถของทารกตามความเป็นจริง มักจะมีคุณภาพของปฏิสัมพันธ์กับทารกในระดับที่สูงกว่าด้วย (Brazelton, Nugent, & Lester, 1987; Nugent & Brazelton, 1989) มารดาที่มีความคุ้นเคยกับความสามารถต่างๆของทารก จะใช้เวลาในการกระตุ้นทารกมากกว่า เอาใจใส่ต่อทารกมากกว่า และจะตอบสนองต่อทารกมากกว่า เมื่อเทียบกับมารดาที่ไม่คุ้นเคยกับทารกของตนเอง (Widmayer & Field, 1981) ส่วนมารดาที่มีลักษณะเพิกเฉยไม่สนใจที่จะตอบสนองต่อสัญญาณของทารกในช่วงขวบปีแรกนั้น ทารกจะมีการพัฒนาความผูกพันใกล้ชิดแบบไม่มั่นคงต่อมารดา (Insecure attachment) (Ainsworth, 1979)

โดยสรุปแล้วบุคลิกภาพของมารดาจะส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ต่อทารกโดยตรง บุคลิกภาพที่แตกต่างกันของมารดา มีผลกระทบต่อทารกและคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ในลักษณะที่แตกต่างกัน บุคลิกภาพเป็นสิ่งที่ถาวรติดตัวแต่ก็มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลจากประสบการณ์ต่างๆ เช่นการมีลูก การแต่งงาน ความรู้สึกต่อคู่ครอง การหย่าร้าง ความพึงพอใจในการทำงาน และความเครียด

2. ลักษณะของทารก

นักวิจัยส่วนมากเชื่อว่าบุคลิกภาพหรือลักษณะส่วนตัวของทารกนั้น มีผลกระทบโดยตรงต่อพฤติกรรมของมารดา แต่ก็มีข้อสงสัยเกี่ยวกับความเห็นดังกล่าว เนื่องจากทารกที่อายุน้อยมาก ๆ นั้น ยังไม่สามารถแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างมีระบบ และความสามารถทางพุทธิปัญญาก็ยังอยู่ในขอบเขตที่จำกัด (Lamb, 1981) จึงไม่สามารถจัดการกับพฤติกรรมและอารมณ์ให้สอดคล้องเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับมารดา ในทางตรงกันข้าม มารดาซึ่งมีความพร้อมมากกว่าไม่ว่าจะเป็นทางด้านอารมณ์หรือพุทธิปัญญา จะสามารถจัดการกับอารมณ์และมีวิธีการจัดการกับพฤติกรรมของตนเองในรูปแบบต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้ดีกว่า

อย่างไรก็ตาม ธรรมชาติได้สร้างให้ทารกมีความสามารถตั้งแต่แรกเกิดในการตอบสนองต่อพฤติกรรมของมารดา ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยให้มารดาอยากมีปฏิสัมพันธ์กับทารกมากขึ้นไปอีก การตอบสนองต่อสิ่งเร้าทางสังคมของทารก ไม่ว่าจะเป็นการประสานสายตากับมารดา (Eye to eye contact) หรืออาการที่สงบลงเมื่อมารดาอุ้มขึ้นปอดโยนนั้น ทำให้มารดาารู้สึกว่าพฤติกรรมของคนมีประสิทธิภาพและเป็นที่น่าพอใจ ในขณะที่เดียวกันพฤติกรรมที่ทารกตอบสนองมารดาในขณะที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันนั้น ทำให้ทารกเกิดการเรียนรู้และมีพัฒนาการที่เหมาะสมในเวลาต่อมา ปฏิสัมพันธ์ที่สอดคล้องต่อความต้องการของกันและกัน ทำให้มารดาและทารกเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารกในทางบวก

บุคลิกลักษณะของทารกที่จะมีผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกนั้น (Goldberg, 1977) ได้แก่ ลักษณะการตอบสนองของทารก การแสดงพฤติกรรมของทารกที่ทำให้มารดาเข้าใจง่าย และการแสดงพฤติกรรมของทารกในทางที่สามารถคาดเดาได้

ลักษณะการตอบสนองของทารกนั้น เป็นเรื่องขอบเขตและคุณภาพของพฤติกรรมที่ทารกแสดงออกเพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างเหมาะสม โดยพฤติกรรมที่ทารกแสดงออกมานั้นต้องมีความชัดเจน ทารกที่สามารถแสดงพฤติกรรมได้ชัดเจนจะส่งสัญญาณที่ทำให้มารดาหรือผู้เลี้ยงดูสามารถแปลสัญญาณและตอบสนองทารกได้อย่างทันทีทันใด นอกจากนั้น พฤติกรรมที่ทารกแสดงออกมามีต้องเป็นไปในทางที่มารดาหรือผู้เลี้ยงดูสามารถคาดเดาได้ว่าทารกต้องการการตอบสนองอย่างไร เช่น ถ้าทารกมีพฤติกรรมเช่นนี้มารดาจะต้องตอบสนองอย่างนี้ ที่มารดาสามารถคาดเดาได้ก็เนื่องจากประสบการณ์จากการเรียนรู้พฤติกรรมที่ทารกแสดงออกมาก่อนหน้านั้นนั่นเอง อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว ความสมบูรณ์ด้านสุขภาพและพัฒนาการของตัวทารกเอง ก็มีอิทธิพลต่อมารดาและคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกด้วย

จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกที่คลอดก่อนกำหนดพบว่า ทารกที่คลอดก่อนกำหนดจะตอบโต้ต่อสิ่งเร้าในระดับต่ำ ดังนั้นมารดาของทารกเหล่านี้จะต้องเป็นฝ่ายเพิ่มบทบาทของตนเองให้มากขึ้น โดยมีการตอบสนองในระดับที่สูงขึ้น มีการชี้นำที่มากขึ้น (Brown & Bakeman,

1979; Divitto & Goldberg, 1983; Goldberg & Divitto, 1983) เนื่องจากทารกที่คลอดก่อนกำหนดยังไม่มีความสมบูรณ์เต็มที่ จึงต้องการการสนับสนุนทางสังคม และการชี้แนะจากมารดามากกว่าทารกปกติ ในส่วนของมารดาที่จะต้องใช้เวลาอดทนทุกๆด้านมากขึ้น ในกรณีของทารกแรกเกิดที่สุขภาพไม่สมบูรณ์ก็เช่นเดียวกัน มารดาจะต้องใช้เวลาอดทนและความพยายามที่มากกว่าปกติในการเลี้ยงดูทารกเหล่านี้เพื่อช่วยให้ทารกสามารถพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ได้อย่างเต็มที่ และเพื่อให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกมีคุณภาพที่ดีต่อไป (Goldberg & Divitto, 1983)

3. การสนับสนุนจากบิดา

มีข้อเสนอสนับสนุนจากงานวิจัยจำนวนมากพบว่าสัมพันธภาพในชีวิตสมรส มีความสัมพันธ์กับการเลี้ยงดูทารก (Belsky, 1984; Caspi & Elder, 1988, Hetherington, 1988) โดยสามีจะเป็นผู้ให้การสนับสนุนทางอารมณ์ต่อภรรยา ทำให้การเลี้ยงดูทารกมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (Belsky & Isabella, 1987; Rutter, 1988; Cox, Tresch - Owen, & Lewis, 1989) นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่พบว่า หญิงที่เคยมีปัญหาในชีวิต แต่ต่อมาได้แต่งงานกับชายที่ดีและได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากสามี จะสามารถมีพัฒนาการในการเป็นมารดาที่เลี้ยงดูบุตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Quinton, Rutter, & Liddle, 1984; Caspi & Elder, 1988)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยในเรื่อง พฤติกรรมของบิดาและมารดาที่มีต่อทารก ซึ่งรายงานถึงอิทธิพลของบิดาที่มีต่อพฤติกรรมการแสดงออกของมารดา โดยพบว่าถ้าบิดาอยู่ใกล้ๆกับทารก มารดาจะมีแนวโน้มที่จะแสดงอารมณ์ทางบวกต่อทารกมากกว่า เมื่อเทียบกับการที่มารดาอยู่กับทารกเพียงลำพัง (Parke & Sterns, 1983)

นอกจากบิดาจะมีบทบาทต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกแล้ว ยังมีบทบาทต่อทารกโดยตรงด้วย โดยเฉพาะในด้านความผูกพันที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในวัยทารกจนกระทั่งเติบโตขึ้น เช่นอิทธิพลของบิดาที่มีผลต่อการเรียนรู้เรื่องบทบาททางเพศ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และพัฒนาการทางบุคลิกภาพด้านต่างๆ ในเวลาต่อมา (Egeland, 1988)

นอกจากอิทธิพลจากบิดาแล้ว ผู้ชายที่มีความสัมพันธ์กับมารดา ก็ถือว่ามีอิทธิพลต่อมารดาและทารกด้วย ดังเช่น การศึกษาของ Byron Egeland (1988) ที่พบว่า ทั้งบิดาแท้และบิดาเลี้ยงต่างก็มีอิทธิพลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก และพัฒนาการของทารกทั้งในทางตรงและทางอ้อม ซึ่ง Egeland (1988) พบว่า ทารกในงานวิจัยของเขานั้นจะมีพัฒนาการที่แตกต่างกันหลายรูปแบบ โดยไม่ได้ขึ้นอยู่กับการมีบิดาแท้หรือไม่ ทารกบางคนมีพัฒนาการที่ดีตลอดช่วงอายุ ทารกบางคนก็มีพัฒนาการที่ไม่ดี หรือบางคนมีพัฒนาการที่ไม่ดีในตอนต้นแต่จะปรับตัวดีขึ้นในตอนปลาย จึงเป็นที่น่าสงสัยว่าทำไมทารกเหล่านั้นจึงมีพัฒนาการแตกต่างกันเช่นนั้น Egeland (1988) พบคำตอบว่าทารกที่มีพัฒนาการดีและทารกที่มีการปรับปรุงพัฒนาการในทางที่ดีขึ้น มักจะอยู่ในครอบครัวที่มารดาได้

รับการสนับสนุนจากคู่ครองและมีชีวิตคู่ที่มั่นคง (Erickson, Egeland, & Sroufe, 1985) ไม่ว่าคู่ครองนั้นจะเป็นบิดาที่แท้จริงของทารกหรือไม่ก็ตาม

Egeland (1988) อธิบายว่าการที่บิดาเลี้ยงหรือคู่ครองของมารดาซึ่งไม่ใช่บิดาที่แท้จริงมีบทบาทต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกนั้น น่าจะอธิบายได้ดังนี้ คือ 1) ผลกระทบต่อบทบาทของความเป็นมารดา โดยมารดาที่ได้รับการสนับสนุนหรือมีความพอใจในสภาพความเป็นอยู่คู่ครองจะแสดงบทบาทของมารดาได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) อิทธิพลทางบวกต่อทารกโดยตรง คือการให้ความรัก ให้การดูแลเอาใจใส่ต่อทารก หรือ 3) ทารกอาจมีการปรับปรุงพฤติกรรมของตน เนื่องจากสภาพแวดล้อมในครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น อันเป็นผลมาจากการมีความสัมพันธ์ที่ดีของมารดากับคู่ครอง

4. การสนับสนุนจากครอบครัว

งานวิจัยจำนวนมากพบว่า นอกจากมารดาจะมีความสำคัญต่อทารกแล้ว บุคคลอื่น ๆ ในครอบครัวก็มีความสำคัญต่อทารกทั้งในทางตรงและทางอ้อมเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็น บิดา พี่ น้อง รวมทั้งปู่ ย่า ตา ยาย (Bengston & Robertson, 1985; Hartup, 1989; Pearson, Hunter, Ensminger, & Kellam, 1990) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก นั้น ไม่ได้แค่ขึ้นอยู่กับตัวมารดาและทารกเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับบุคคลอื่นในครอบครัวด้วย มารดาที่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลในครอบครัวจะแสดงบทบาทของความเป็นมารดาแตกต่างจากมารดาที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลรอบข้าง นอกจากนี้มีงานวิจัยพบว่า ในครอบครัวใหญ่ที่ประกอบด้วย ปู่ ย่า ตา ยายนั้น สามิ - ภรรยาจะมีความเครียดที่เกิดจากปัญหาด้านรายได้หรือปัญหาเกี่ยวกับสภาพสมรสน้อยกว่า

มีรายงานวิจัยเกี่ยวกับความผูกพันระหว่างยาย - ทารก ซึ่งแสดงให้เห็นว่ายายอาจเป็นตัวแทนของมารดาในการที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์และเลี้ยงดูทารก เพราะยายสามารถแบ่งเบาภาระในการเลี้ยงดูให้ความอบอุ่นแก่ทารก ทั้งยังเป็นผู้ให้คำแนะนำ หรือสอนบทบาทของความเป็นมารดาได้ดี นอกจากนั้น ยังช่วยให้มารดาที่ขาดประสบการณ์ สามารถดูแลตนเองและทารกได้ (Colletta & Lee, 1983; Stevens, 1984; Furstenberg, Brooks - Gunn, & Morgan, 1987) โดยเฉพาะมารดาที่ยังเป็นวัยรุ่นและไม่ได้แต่งงาน จากการศึกษาพบว่ามารดาในกลุ่มดังกล่าวจะทำโทษทารกน้อยกว่าถ้าได้รับการสนับสนุนที่ดีจากยาย

โดยสรุปแล้ว มารดาที่ได้รับการสนับสนุนทางอารมณ์จากบุคคลอื่น โดยเฉพาะบุคคลในครอบครัว จะมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อทารก โดยจะมีพฤติกรรมการลงโทษทารกน้อยกว่า (Colletta, 1981) จะเล่นและแสดงความรักกับทารกในระดับที่สูงกว่า (Cotterell, 1986) ตอบสนองอย่างรวดเร็วเมื่อทารกร้องไห้ (Crockenberg & McClusky, 1986; Crockenberg, 1987) มีทัศนคติทางบวกในการเลี้ยงดู (Weinraub & Wolf, 1983) และมีการทำร้ายทารกในระดับที่ต่ำกว่า (Garbarino, 1976) เมื่อเทียบกับมารดาที่ไม่ได้รับการสนับสนุนทางอารมณ์จากบุคคลในครอบครัว

5. ฐานะหรือระดับชั้นทางสังคม

ปัจจัยด้านเงื่อนไขความเป็นอยู่ตลอดจนโอกาสในการดำรงชีวิต ย่อมมีอิทธิพลต่อ ค่านิยมทัศนคติ ความคาดหวังของบุคคล และแน่นอนหากสิ่งใดที่กล่าวมานี้มีผลกระทบต่อบิดามารดาแล้ว ก็ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับทารก มีรายงานจากวิจัยว่า ทักษะการเลี้ยงดูทารกของมารดาที่อยู่ในชนชั้นแรงงาน จะแตกต่างกับมารดาที่อยู่ในชนชั้นระดับกลาง โดยมารดาที่อยู่ในชนชั้นแรงงานนั้นจะใช้การลงโทษทางกายมากกว่า ขณะที่มารดาที่อยู่ในชนชั้นระดับกลางจะใช้เหตุผลกับทารกมากกว่า (Hoffman, 1963; Kohn, 1979)

อย่างไรก็ตามคุณภาพในการเลี้ยงดูหรือคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับระดับชั้นทางเศรษฐกิจและสังคมเสมอไป จากการศึกษาของ Egeland (1988) พบว่ามารดาที่มีรายได้ต่ำ แต่ได้รับการสนับสนุนทางสังคม และมีการดำเนินชีวิตที่มั่นคง จะมีคุณภาพในการเลี้ยงดูทารกค่อนข้างดี ดังนั้นเรื่องของฐานะทางการเงินเพียงอย่างเดียวจึงไม่ได้มีผลต่อการเลี้ยงดูหรือมีผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกเสมอไป ในการพิจารณาคุณภาพการเลี้ยงดูหรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกนั้น ย่อมต้องพิจารณาปัจจัยอื่นๆควบคู่กันไปด้วย อย่างไรก็ตาม ปัญหาความยากจนก็ยังถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก และพัฒนาการของทารก ดังนี้คือ

ประการแรก ทารกที่เติบโตในสังคมที่มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำจะมีปัญหาทางสุขภาพมากกว่า โดยปัญหาดังกล่าวมักเริ่มตั้งแต่มารดาตั้งครรภ์ (McLoyd, 1990) ทารกที่เกิดในครอบครัวฐานะไม่ดี จะมีน้ำหนักแรกเกิดต่ำ มักจะป่วยและตายตั้งแต่ในวัยเด็ก อาจมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากภาวะโภชนาการและสภาพแวดล้อมที่มารดาต้องเผชิญขณะตั้งครรภ์ และอีกส่วนหนึ่งมาจากการที่ทารกต้องเติบโตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่ปลอดภัย ไม่เอื้ออำนวยต่อพัฒนาการที่สมบูรณ์

ประการที่สอง สมาชิกในครอบครัวที่ฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ จะมีความเครียดมากกว่าครอบครัวที่มีฐานะในระดับกลาง (Egeland, Breitenbucher, & Rosenberg, 1980; McLoyd, 1990) เพราะนอกจากปัจจัยทางด้านการเงินแล้ว สมาชิกในครอบครัวยังต้องเผชิญกับสภาวะการณ์ทางด้านลบอื่นๆอีกมาก เช่น การตกงาน ความเจ็บป่วย อาชญากรรม หรือปัญหาที่รบกวนจิตใจ เช่น ภาวะชุมชนแออัด เพื่อนบ้านที่ไม่ปลอดภัย (Belsky, 1984; Patterson & Dishion, 1988; Halpern, 1990; Pianta, Egeland, & Sroufe, 1990) มารดาที่ต้องเผชิญกับปัญหาที่หนักหน่วงด้านต่างๆ หรือมารดาที่เครียดมาก จะลงโทษทารกทางกายมากกว่า (Radke - Yarrow, Richters, & Wilson, 1988; McLoyd, 1990) และความเครียดจะเพิ่มเป็น 2 เท่า เมื่อต้องเผชิญกับความยากจนชัดเจน ซึ่งจะส่งผลโดยรวมต่อคุณภาพการเลี้ยงดู และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก (Egeland & Brunquell, 1979; Gottlieb 1980; Salzinger, Kaplans, & Artemyeff, 1983; Pianta, et al., 1990)

ประการที่สาม ทารกที่อยู่ในครอบครัวที่ฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ มักจะแสดง ความรุนแรง และมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน รายงานจากการวิจัยพบว่าระดับ ความเครียดหรือความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัวจะมีการเปลี่ยนแปลงโดยสัมพันธ์กับสถานะทาง เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง เช่นในการศึกษาขณะที่ภาวะเศรษฐกิจถดถอย ระดับของความเครียดจะเชื่อมโยงกับความขัดแย้งและความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัวรวมถึงการทำร้ายทารก (Belsky, 1980; Garbarino, 1981; Margolis, 1982; McLoyd, 1990) ทารกที่บิดาชอบใช้ความรุนแรง จะมีปัญหาด้าน พัฒนาการทางสังคมและอารมณ์ แต่ถ้าได้รับการดูแลที่ดีจากมารดาทดแทน ปัญหาที่อาจจะลดลง ได้

ปัญหาสุดท้ายที่พบในทารกที่มาจากครอบครัวฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ คือทารก เหล่านี้มักเติบโตขึ้นพร้อมกับมีพฤติกรรมก้าวร้าวและมีภาวะที่ไม่มั่นคงของอารมณ์ โดยมักจะต้องถูก พักการเรียน ได้รับการตีตราจากสังคมว่าเป็นผู้ที่ไม่มีความสามารถและไม่ประสบความสำเร็จในชีวิต (National Council, 1976; McLoyd, 1990)

โดยสรุปแล้ว สถานะทางสังคมที่แตกต่างกัน มักจะส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ในครอบครัว และ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก แต่สถานะทางสังคมหรือความจน ความรวย ไม่ใช่ปัจจัยหลักที่ส่ง ผลต่อคุณภาพของปฏิสัมพันธ์หรือพัฒนาการของทารก หากแต่ต้องประกอบด้วยปัจจัยอื่นๆ ดังที่ กล่าวมาข้างต้น

6. การทำงานนอกบ้านของมารดา

ภาวะบีบรัดทางเศรษฐกิจ และภาวะทางการเงิน ทำให้ผู้หญิงต้องออกทำงานหาเงินเพื่อครอบ ครว้มากขึ้น จากสมัยก่อนที่ผู้หญิงมักจะรับบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรและเป็นแม่บ้านเท่านั้น แต่ใน ปัจจุบัน ผู้หญิงต้องออกทำงานนอกบ้านด้วย ซึ่งทำให้ต้องรับภาระและมึบทบาทมากขึ้น โดยนอก จากจะเป็นแม่บ้านแล้ว ยังต้องมึบทบาทของหญิงทำงานเพิ่มขึ้นด้วย จากปี 1947 - 1985 นั้น สัดส่วน ของผู้หญิงทำงานในสหรัฐอเมริกา เพิ่มขึ้นจาก 20% เป็น 60% (Norton & Glick, 1986) แต่จากปี 1985 - 1990 สัดส่วนของผู้หญิงทำงานค่อนข้างคงที่ อย่างไรก็ตามเหตุผลของการทำงานในปัจจุบัน จะพบว่า ไม่ใช่เพราะปัจจัยทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เนื่องจากกว่า 85% ของผู้หญิงทำงาน มีความ ต้องการที่จะทำงานแม้ไม่ได้มีปัญหาด้านการเงิน (Veroff, Douvan, & Kulka, 1981)

การทำงานของมารดาและผลกระทบของการทำงานนั้นเป็นสิ่งที่ค่อนข้างซับซ้อน เนื่องจากมี ปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่นอายุของทารกขณะที่มารดาออกไปทำงานนอกบ้าน เวลาที่มารดา ใช้ในการทำงาน คุณภาพในการใช้เวลากับทารก คุณภาพของผู้ที่เลี้ยงดูทารกแทนมารดาที่ต้องทำงาน นอกบ้าน ความเหนียวแน่นของความสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก หรือคุณค่าของงานที่มีต่อมารดา (Newberger, Melnicoe, & Newberger, 1986; Hoffman, 1989) นอกจากนี้ Yarrow, Scott, Leeuw, & Heining (1962) พบว่าพัฒนาการของทารกนั้น มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการทำงานของ

มารดา โดยมารดาที่ไม่พึงพอใจต่อการทำงานจะมีปัญหาในการเลี้ยงดูทารกมากกว่า มีความสุขในการอยู่กับทารกน้อยกว่า มีความมั่นใจในบทบาทของความเป็นมารดาน้อยกว่า และมีความยากลำบากในการควบคุมทารกมากกว่ามารดาที่มีความพึงพอใจในการทำงาน (Yarrow et al., 1962) ความคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากงานวิจัยต่อมา (Benn, 1986; Hoffman, 1989; Hock & Demeis, 1990) โดย Benn (1986) พบว่า คุณภาพของความผูกพันระหว่างทารกกับมารดาที่ทำงานนอกบ้าน ส่วนหนึ่งมาจากความรู้สึกที่มารดามีต่อสถานะภาพในการทำงานขณะนั้น แต่อย่างไรก็ตาม ความพึงพอใจในการทำงานของมารดาไม่ได้เป็นสิ่งที่รับประกันว่า จะไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อทารก เช่นงานวิจัยที่พบว่า บิดาจะมีความรู้สึกทางลบต่อทารกมากขึ้น ถ้าบิดาไม่พอใจในการที่มารดาออกไปทำงานนอกบ้าน อันจะส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในครอบครัวขึ้นได้ หรือในทางกลับกัน การทำงานนอกบ้านของมารดาทำให้บิดาต้องรับภาระเป็นพ่อบ้านมากขึ้นและอาจมีผลทางบวกต่อทารก เช่นช่วยลดความเครียดของมารดา ทั้งยังทำให้ตัวบิดาเห็นคุณค่าในตัวเองเพิ่มขึ้น แต่โดยทั่วไปแล้วปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ของมารดาที่ทำงานหรือไม่ได้ทำงานนอกบ้าน ไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนัก เนื่องจากการทำงานของมารดานั้น ยังขึ้นอยู่กับความรู้สึก ทัศนคติของสมาชิกทุกคนในครอบครัว และการสนับสนุนทางสังคมด้วย (Hoffman, 1989)

กล่าวโดยสรุป คือการทำงานของมารดาโดยปกติทั่วไปไม่มีผลโดยตรงต่อคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบจากการทำงานของมารดา เป็นสิ่งที่ซับซ้อน เพราะมักมีตัวแปรอื่นๆเข้ามาเกี่ยวข้อง

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกมีการศึกษาในหลายรูปแบบ เช่น ปฏิสัมพันธ์ในขณะเล่น ปฏิสัมพันธ์ในขณะป้อนนมหรือให้อาหาร แต่ที่สำคัญคือ การศึกษาปฏิสัมพันธ์ในบริบทของการสอน (Teaching episode) ซึ่งใช้เป็นแนวทางในการศึกษาในเรื่องนี้อย่างกว้างขวาง (Hess & Shipman, 1965) การประเมินปฏิสัมพันธ์โดยใช้การสอนนั้นมีความสำคัญ เนื่องจากพฤติกรรมที่มารดาแสดงต่อทารกในระหว่างการสอน สามารถทำนายความสามารถทางพุทธิปัญญาของทารกได้

ผู้ที่ทำการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก โดยดูจากปฏิสัมพันธ์ในการสอนกลุ่มแรกคือ Hess & Shipman (1965, 1967, 1968) และ Hess, Shipman, Brophy, & Bear (1968) โดยสังเกตจากวิธีการสอน การอธิบายและการชี้แนะของมารดาขณะที่พยายามให้ทารกทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย ผลการศึกษาพบว่ามารดาที่สอนโดยให้ข้อมูลที่คลุมเครือ มีการกระทำที่ขัดต่อการเรียนรู้ หรือมีทัศนคติทางลบต่อทารก จะมีบุตรที่ IQ ต่ำกว่า และทารกเหล่านี้จะมักมีปัญหาในการเรียน โดยเฉพาะด้านการอ่าน ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสอนของมารดาและความสามารถทางพุทธิปัญญาของทารก ไม่เกี่ยวกับระดับชั้นทางสังคม เพราะแม้มารดาที่อยู่ในสังคมระดับต่ำ แต่ถ้ามีการสอนแบบมี

การอธิบาย และให้ข้อมูลที่ชัดเจน ก็จะมีผลต่อความสามารถทางพุทธิปัญญาของทารกในเวลาต่อมา และแม้ว่ามารดาจะไม่ได้เลี้ยงดูทารกโดยตรง หรือมารดามีคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ต่อทารกในระดับต่ำ แต่หากทารกมีผู้เลี้ยงดูที่มีความรู้หรือมีความสามารถในการเลี้ยงดูและการอบรมสั่งสอน มีทัศนคติที่ดีต่อทารก มีการให้ข้อมูลและรายละเอียดที่ชัดเจน ทารกคนนั้นก็สามารมีพัฒนาการทางพุทธิปัญญาที่ดีได้ แต่ถ้ามารดาเป็นผู้เลี้ยงดูทารกเพียงคนเดียว และมีคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ในการสอนในระดับต่ำ ก็จะมีปัญหาต่อพัฒนาการในด้านต่างๆ ของทารกโดยตรง

ในการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกในบริบทของการสอนนั้น Hess & Shipman (1965) ยังได้จำแนกรูปแบบการสอนของมารดาออกเป็น 3 ประเภท โดยตั้งคำถามแนวทฤษฎี (Hypothetical question) ถามมารดาว่า “คุณจะทำอะไร ถ้า.....?” จำนวนหลายๆคำถามเช่น “คุณจะทำอะไรกับบุตรก่อนที่บุตรจะไปโรงเรียนในวันแรก” ลักษณะการใช้คำพูด คำอธิบายในการตอบของมารดาจะสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบของวิธีการสอนที่มารดามักนำไปใช้เมื่อสอนบุตร ได้แก่

1. Imperative - normative คำพูดของมารดาจะเน้นสิ่งที่เป็นกฎระเบียบ มีลักษณะการพูดแบบการอธิบายแบบบังคับ

2. Cognitive - rational คำพูดของมารดาจะเป็นประโยคที่ยาวกว่า และเน้นการอธิบายที่จะช่วยให้บุตรเข้าใจว่าจะเกิดอะไรต่อไป โดยมารดามักจะบอกทารกล่วงหน้าว่าเขาจะต้องทำอะไร และมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง

3. Personal - subjective คำพูดของมารดาจะเน้นที่ความรู้สึกว่า บุตรจะรู้สึกอย่างไร

โดยทั่วไปแล้วมารดาแต่ละคนจะมีรูปแบบการสอนมากกว่าหนึ่งแบบ แต่เมื่อดูโดยรวมก็จะมีรูปแบบที่เด่นชัดเพียงรูปแบบเดียวปรากฏให้เห็น และสามารถถือเป็นรูปแบบการสอนพื้นฐานที่มารดามักจะใช้เป็นประจำได้ นอกจากนั้นยังพบว่ามารดามักจะใช้วิธีการสอนในแบบของคนไปตลอดไม่ว่าบุตรจะอายุเท่าใด

งานวิจัยของ Hess & Shipman (1965) ไม่เพียงแต่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมทั่วไป ซึ่งมีผลต่อพัฒนาการทางพุทธิปัญญาของทารก แต่ยังให้ความสำคัญกับรูปแบบการสอน ที่แสดงถึงความสนใจและความเอาใจใส่ของมารดา ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งในสิ่งแวดล้อมนั้น ทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า ปฏิสัมพันธ์ในระหว่างการสอนของมารดาและทารกสามารถทำนายพัฒนาการทางพุทธิปัญญาในเวลาต่อมา

Bee, Egeren, Lawrence, Streissguth, Nymen, & Leckie (1969) ได้สังเกตปฏิสัมพันธ์ระหว่างการสอนของมารดาและบุตร 2 กลุ่มคือ มารดาและบุตรอายุ 4 ขวบ และ มารดาและบุตรอายุ 9 เดือนพบว่า

1. ในระหว่างการสอน มารดาที่มีการศึกษาในระดับที่สูงกว่าจะยอมรับและชื่นชมในตัวบุตรมากกว่า และจะตำหนิบุตรน้อยกว่า เมื่อเทียบกับมารดาที่มีการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่า
2. ขณะที่บุตรกำลังทำงานที่ได้รับมอบหมาย มารดากลุ่มที่มีการศึกษาในระดับที่สูงกว่าจะปล่อยให้บุตรได้สำรวจ ได้ทดลองด้วยตนเอง ในขณะที่มารดาที่มีการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่ามักจะเข้าไปยุ่งวุ่นวายกับบุตร
3. มารดาแต่ละคนจะมีรูปแบบของการให้ข้อมูลในการสอนที่แตกต่างกัน บางคนให้ข้อมูลหรือคำแนะนำที่มีรูปแบบแบบบังคับ ขณะที่บางคนใช้คำถามนำ มารดาที่มีการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่าจะให้ข้อมูลในลักษณะบังคับ และจะสนใจเพียงให้บุตรทำงานให้เสร็จ โดยไม่ได้สนใจว่าบุตรจะได้อะไรจากการทำงานนั้น แต่มารดาที่มีการศึกษาในระดับที่สูงกว่ามักจะกระตุ้นให้บุตรทำงานโดยใช้คำถามนำ เพื่อให้บุตรอยากติดตามและวิเคราะห์ปัญหาได้
4. มารดามีบุคลิกลักษณะที่แตกต่างกัน โดยมารดาบางคนจะตระหนักถึงความสนใจของบุตรว่าจะต้องให้บุตรมีความสนใจต่องานที่ได้รับก่อนจึงจะเริ่มสอนหรือให้ข้อมูล แต่บางคนมุ่งแต่การสอน โดยไม่สนใจว่าบุตรจะสนใจหรือไม่ การที่มารดาให้ความสำคัญกับความสนใจของบุตรหรือมีการดึงความสนใจ เพื่อให้บุตรพร้อมก่อนที่จะสอน เรียกว่ามารดามี "Orienting" โดยมารดากลุ่มที่มีการศึกษาในระดับที่สูงกว่า จะใช้เทคนิคที่เรียกว่า "Orienting" มากกว่ามารดากลุ่มที่มีการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่า

งานวิจัยของ Bee et al. (1969) สนับสนุนงานของ Hess & Shipman (1965) ที่เน้นในความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกในขณะที่มีการสอน แต่ก็ไม่ได้มีการประเมินที่ติดตามผลกระทบต่อพัฒนาการทางพุทธิปัญญาของทารกในเวลาต่อมา

Steward & Steward (1973) เสนอว่า ปฏิสัมพันธ์ที่มีคุณภาพของมารดา - ทารกในระหว่างการสอนจะต้องประกอบไปด้วยขั้นตอนต่างๆ ที่เรียกว่า วงจรการสอน (Teaching loops) ดังต่อไปนี้

1. การได้รับความสนใจจากทารก (Alerting) คือ มารดาจะต้องได้รับความสนใจจากทารกก่อนที่จะเริ่มการสอน หากทารกไม่สนใจ มารดาจะต้องหาวิธีทำให้ทารกสนใจไม่ว่าจะด้วยวิธีการใช้ภาษา หรือท่าทาง
2. การให้ข้อมูลแก่ทารก (Instruction) คือ มารดาจะต้องให้ข้อมูลหรือชี้แนะทารกเพื่อให้ทารกทำงานที่ได้รับมอบหมาย โดยข้อมูลที่มารดาให้จะต้องไม่ยาวจนเกินไป และอาจเป็นข้อมูลจากการพูดหรือท่าทางก็ได้
3. การให้ทารกได้ปฏิบัติ (Performance) คือ การที่ทารกจะต้องมีโอกาสลองปฏิบัติด้วยตนเองหลังจากได้รับการชี้แนะจากมารดา มารดาจะต้องปล่อยให้ทารกได้ทดลองหรือสำรวจ และลองทำในแบบต่างๆด้วยตัวเอง โดยที่มารดาต้องไม่เข้าไปสอดแทรกอยู่ตลอดเวลา

4. การให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) คือ เมื่อทารกทำงานเรียบร้อยแล้วมารดาจะต้องให้ข้อมูลย้อนกลับว่า สิ่งที่ทำทารกทำนั้นถูกหรือผิดอย่างไร โดยข้อมูลย้อนกลับที่ดีนั้นจะส่งผลต่อการกระทำครั้งต่อไป

Steward & Steward (1973) ใช้วงจรการสอน เป็นพื้นฐานเพื่อวิเคราะห์มารดาที่มีเชื้อชาติต่างๆ ขณะมีปฏิสัมพันธ์กับทารกในระหว่างการสอน พบว่า

1. เชื้อชาติที่แตกต่างกันจะมีการสอนที่แตกต่างกัน โดยมารดาชาว Mexican - American จะใช้วงจรการสอนอย่างไม่สมบูรณ์ มารดาชาว Chinese - American จะมีการชมเชยทารกและใช้วงจรการสอนที่สมบูรณ์ ส่วนมารดาชาว Anglo - American จะสอนอย่างรวดเร็ว บางครั้งรวดเร็วเกินไปแต่ก็ยังใช้ขั้นตอนในวงจรการสอนสมบูรณ์กว่ามารดาชาว Mexican - American นอกจากนี้การให้ข้อมูลย้อนกลับ ของมารดาชาว Mexican - American มักไม่เกี่ยวข้องกับการกระทำของทารก

2. มารดาในแต่ละเชื้อชาติจะมีการให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน มารดาชาว Mexican - American จะให้ข้อมูลซ้ำเค็ม ไม่มีการปรับปรุงการให้ข้อมูลเพื่อเสริมการเรียนรู้ของทารก ส่วนมารดาชาว Chinese - American และชาว Anglo - American จะไม่ให้ข้อมูลซ้ำเค็มมากนัก เมื่อให้ข้อมูลแล้วทารกไม่เข้าใจก็จะปรับปรุงข้อมูลหรือเปลี่ยนแปลงวิธีการให้ข้อมูล

3. เมื่ออยู่ต่อหน้าผู้อื่น มารดาอาจมีการปรับเปลี่ยนวิธีการสอนเพื่อให้ดูดี แต่รูปแบบการสอนพื้นฐานของตัวมารดานั้น เป็นบุคลิกลักษณะที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ อย่างไรก็ตามการที่มารดามีการปรับเปลี่ยนวิธีการสอนนั้น ก็ถือว่ามิใช่ประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของทารก

โดยสรุปแล้วงานของ Steward & Steward (1973) นั้นก็เหมือนงานของ Bee et al. (1969) เพราะไม่ได้มีการนำไปศึกษาเชื่อมโยงกับความสามารถทางพุทธิปัญญาของทารกเมื่อโตขึ้น แม้ว่าปฏิสัมพันธ์ในการสอน สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำนายพัฒนาการทางพุทธิปัญญาของทารกได้ เพราะทุกองค์ประกอบของการสอนในวงจรการสอน ต่างมีส่วนสร้างเสริมพัฒนาการทางการเรียนรู้ของทารกทั้งนั้น เช่นการสอนจะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อผู้เรียนมี "ความสนใจ" ก่อน นอกจากนั้นการให้ข้อมูลย้อนกลับก็เป็นสิ่งสำคัญ เพราะถ้าผู้เรียนรู้ไม่รู้ว่าการแสดงออกหรือการกระทำของเขามีผลอย่างไร เขาก็จะไม่สามารถปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ นอกจากนั้นการให้ข้อมูลที่ชัดเจนก็เป็นสิ่งสำคัญต่อขบวนการเรียนรู้ และสุดท้ายคือผู้เรียนรู้จะต้องมีโอกาสที่จะได้ปฏิบัติจริงด้วยตนเอง เพราะการเรียนรู้ของทารกจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของการปฏิบัติจากข้อมูลที่ได้รับหรือการสังเกต ดังเช่นงานของ Bandura (1986) ในเรื่องของ Modeling นั้น ผู้เรียนรู้สามารถทำตามในสิ่งที่เห็นจากการสังเกต จากนั้นผู้เรียนรู้ต้องมีโอกาสที่จะได้ลองปฏิบัติด้วยตนเอง การปฏิบัติจัดเป็นส่วนประกอบหนึ่งของขบวนการเรียนรู้ และทำให้มารดาซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลได้ทราบว่า ผู้เรียนรู้หรือทารกมีความเข้าใจข้อมูลที่ให้เพียงไร

และในเรื่องการมีโอกาสดำเนินปฏิบัติเป็นไปตามทฤษฎีของ Piaget (Cole & Cole, 1989) ที่เชื่อว่า การที่ทารกได้เรียนรู้หรือทดลองด้วยตนเองนั้นมีความสำคัญต่อพัฒนาการทางพุทธิปัญญา โดยเชื่อว่าทารกจะเรียนรู้โดยผ่านการเล่น ผู้ใหญ่อาจจะช่วยเหลือในการจัดระบบของการเล่นเพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ของทารก แต่ก็ควรปล่อยให้ทารกได้สำรวจและทดลองด้วยตนเอง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยของ Harvey (1999) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบจากการทำงานของมารดาที่มีต่อเด็ก โดยพบผลกระทบเพียงเล็กน้อยต่อพัฒนาการของเด็ก และพบว่าสถานภาพในการทำงานของมารดา เวลา และความตึงเครียดในการทำงานของมารดา ไม่มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของเด็ก เวลาการทำงานที่มากขึ้นของมารดา มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางพุทธิปัญญาที่ต่ำกว่าปกติเพียงเล็กน้อยในเด็ก 9 ขวบ และสัมพันธ์กับคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ต่ำกว่าปกติเพียงเล็กน้อยเช่นกัน ในเด็กอายุก่อน 7 ขวบ แต่ไม่พบว่ามีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมที่เป็นปัญหา ความว่าง่าย หรือการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็ก Harvey สรุปว่าการทำงานของมารดานั้นมีผลดีต่อครอบครัวที่มีมารดาเพียงคนเดียวหรือครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ และเป็นการสนับสนุนสมมติฐานที่ว่าการทำงานของมารดานั้น ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็ก เนื่องจากการมีรายได้ของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น

งานวิจัยของ Gottfried, Gottfried, Bathurst, & Killian (1999) ได้ทำการศึกษาถึงตัวแปรต่างๆ ในการทำงานของมารดาที่อาจมีผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็ก จากการศึกษาพบว่า ถึงแม้มารดาจะทำงานนอกบ้านเป็นเวลาเท่ากับบิดา แต่มารดายังคงรับผิดชอบต่องานบ้านและการเลี้ยงดูบุตรเท่าเดิม ไม่ได้ลดลงไป แม้ว่าบิดาจะมีส่วนช่วยในงานบ้านและการเลี้ยงดูบุตรมากขึ้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าการทำงานนอกบ้านจะเป็นการเพิ่มภาระและบทบาทที่หนักหน่วงยิ่งขึ้น แต่การทำงานของมารดาก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็ก ทั้งยังพบว่าเด็กที่มารดาต้องทำงานนอกบ้าน มีแนวโน้มที่จะยึดติดกับภาพความคิดเกี่ยวกับบทบาทของหญิงและชาย (Sex stereotyped) น้อยกว่าเด็กที่มารดาเป็นแม่บ้าน โดยทั่วไปแล้วงานวิจัยสรุปว่า เด็กที่อยู่ในสังคมระดับกลางมักจะได้ประโยชน์จากการทำงานของมารดา

งานวิจัยของ Symons (1998) ได้ทำการศึกษาระยะยาวเพื่อทดสอบความสัมพันธ์ในการทำงานของมารดาที่กลับไปทำงานหลังจากลาคลอด 6 เดือน ที่มีต่อลักษณะความผูกพันอย่างมั่นคงที่ทารกมีต่อมารดา (Secure attachment) ความไวของมารดาในการรับรู้สัญญาณของทารก และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกในประเทศแคนาดา โดยทดสอบมารดา 57 คน ที่มีอายุ 21 - 37 ปี และมีบุตรอายุ 23 - 27 เดือน ได้ผลตรงกันข้ามกับที่คาดไว้ คือ ในกลุ่มของทารกที่มารดากลับไปทำงานนอกบ้านหลังจากลาคลอด 6 เดือน มีคะแนนของความผูกพันอย่างมั่นคงสูงกว่าในกลุ่มของทารกที่มารดาไม่กลับไปทำงานนอกบ้าน และมารดาที่กลับไปทำงานนอกบ้าน ยังรายงานว่าทารกทำให้ตนเกิด

ความเครียดน้อยกว่า ทารกมีการหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์กับตนน้อยกว่า และมีปัญหาด้านพฤติกรรมน้อยกว่า เมื่อเทียบกับการรายงานจากมารดาที่ไม่ได้กลับไปทำงานนอกบ้าน

งานวิจัยของ Clark, Hyde, & Essex (1997) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเวลาในการลาคลอดกับคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นหญิงทำงานที่มีบุตรอายุ 4 เดือน จำนวน 198 คน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า เวลาในการลาคลอดนั้นมีความสัมพันธ์โดยตรงกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก คือ มารดาที่ลาคลอดเป็นระยะเวลาที่สั้นกว่า จะมีปฏิสัมพันธ์กับทารกไปในทางลบมากกว่า แต่เพื่อให้การทำนายคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ชัดเจนยิ่งขึ้น Clark et al. (1997) ได้วิเคราะห์เพิ่มเติมและรายงานถึงความสำคัญของปัจจัย 3 อย่างร่วมกันคือ เวลาในการลาคลอด ประกอบกับลักษณะของมารดา และนิสัยของทารก ว่าเป็นปัจจัยที่สามารถทำนายคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกอย่างมีนัยสำคัญ โดยพบว่ามารดาที่ลาคลอดเป็นระยะเวลาสั้น และรายงานว่าคุณภาพการซึ่มเศร้า ประกอบกับทารกเป็นเด็กเลี้ยงยากแล้ว จะมีคะแนนของปฏิสัมพันธ์ทางบวกที่น้อยกว่า มีความไวต่อการรับรู้สัญญาณของทารกน้อยกว่า และตอบสนองต่อทารกในระดับที่ต่ำกว่า เมื่อเทียบกับมารดาที่ไม่มีอาการซึ่มเศร้า มีทารกเป็นเด็กเลี้ยงง่าย และลาคลอดเป็นระยะเวลาที่ยาวกว่า

Caruso (1996) ได้ทำการทดสอบรูปแบบความสัมพันธ์ของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก และผลของขบวนการทางพุทธิปัญญาของทารก ในกลุ่มของมารดาที่ทำงานและกลุ่มของมารดาที่ไม่ได้ทำงาน โดยได้ศึกษาจากมารดาและทารกอายุ 1 ปีจำนวน 54 คู่ Caruso ทำการทดสอบปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกในรูปแบบการสอนโดยให้งาน 4 ชนิด คืองานที่อาศัยการสำรวจ 2 ชนิด และงานที่ใช้การแก้ปัญหา 2 ชนิด จากนั้นประเมินพัฒนาการของทารกโดยใช้ Bayley Scales of Mental Development ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่ากลุ่มของมารดาที่ทำงานและไม่ทำงาน มีคะแนนปฏิสัมพันธ์กับทารก และคะแนนจากการประเมินในด้านต่าง ๆ ไม่แตกต่างกัน แต่ในกลุ่มของมารดาที่ทำงานพบว่า มีรูปแบบความสัมพันธ์ที่น่าสนใจ คือ พบค่าสหสัมพันธ์ทางบวก ระหว่างคุณภาพของงานที่มารดาทำกับคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก

ในประเทศไทย ไม่พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของมารดา และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก นอกจากในเรื่องของการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา คืองานวิจัยของกาญจนา คำดี (2537) ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระยะเวลาในการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดา ของมารดาที่ทำงานนอกบ้านซึ่งฝากครรภ์และคลอดบุตรที่โรงพยาบาลแม่และเด็กเชียงใหม่ เพื่อหาแนวทางที่จะช่วยให้มารดาสามารถเลี้ยงทารกด้วยนมมารดาต่อไปได้อีก เมื่อต้องออกไปทำงานนอกบ้าน

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกที่กล่าวมาข้างต้น พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่มักจะเป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบจากการทำงานของมารดา ซึ่งมักเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มของมารดาที่ทำงานนอกบ้าน กับกลุ่มของมารดาที่เป็นแม่บ้าน จะเห็นได้ว่ายังไม่มี

งานวิจัยที่ทำการศึกษาเฉพาะมารดาที่ทำงานนอกบ้าน โดยเน้นในเรื่องรูปแบบของเวลาในการทำงานที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงความแตกต่างเกี่ยวกับรูปแบบของเวลาในการทำงานของมารดาที่อาจมีผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ของมารดาที่แสดงต่อทารก และต่อพัฒนาการโดยรวมของทารก

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างจากพนักงานของบริษัทการบินไทย จำกัด มหาชน ที่ทำงานในหน้าที่ พนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และพนักงานภาคพื้นดินที่ปฏิบัติหน้าที่ตามเวลาทำงานปกติเหมือนอาชีพโดยทั่วไป ที่มีบุตรอายุตั้งแต่ 7 - 18 เดือน เพื่อทำการศึกษารเปรียบเทียบว่าคะแนนปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารก พัฒนาการโดยรวมของทารก และปริมาณเวลาที่ใช้ในการเลี้ยงดูทารก ของมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดินพื้นนั้นมีคามเหมือนหรือต่างกันอย่างไร

โดยปกติแล้วพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินของบริษัทการบินไทย จำกัด มหาชน นั้น จะแบ่งตามลำดับอาวุโสของการปฏิบัติงาน เป็นรหัสดังนี้

AHY : คือพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่ปฏิบัติงานในชั้นประหยัด ซึ่งปฏิบัติงานสำหรับสายภายในประเทศ ภาคพื้นเอเชีย และออสเตรเลีย

AHR : คือพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่ปฏิบัติงานในชั้นธุรกิจและในชั้นประหยัด ซึ่งปฏิบัติงานสำหรับสายภายในประเทศ ภาคพื้นเอเชีย และออสเตรเลีย

AHE : คือพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่ปฏิบัติงานในชั้นธุรกิจและในชั้นประหยัด ซึ่งปฏิบัติงานสำหรับสายภายในประเทศ ภาคพื้นเอเชีย ยุโรป ออสเตรเลีย และอเมริกา

AHF : คือพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่ปฏิบัติงานในชั้นพิเศษ ซึ่งปฏิบัติงานสำหรับสายเอเชีย ยุโรป ออสเตรเลีย และอเมริกา

อนึ่ง เส้นทางการปฏิบัติงานของพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินนั้น อาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม โดยขึ้นอยู่กับนโยบายของบริษัท

พนักงานต้อนรับบนเครื่องบินจะทำงานโดยประมาณ 70 ชั่วโมงต่อหนึ่งเดือน แต่การปฏิบัติงานอาจจะมากหรือน้อยกว่านั้นขึ้นอยู่กับตารางการบิน ซึ่งจะจัดขึ้นโดยฝ่ายจัดตารางการบิน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอาชีพพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินไม่มีความแน่นอนและความสม่ำเสมอในเรื่องของเวลา นอกจากนี้วันหยุดหรือวันพักผ่อนก็มีความแตกต่างจากอาชีพโดยทั่วไป คือไม่ได้หยุดในวันสุดสัปดาห์หรือวันนักขัตฤกษ์เหมือนอาชีพอื่น ๆ โดยบางครั้งก็จะได้หยุดเพียง 1 วัน หรือบางครั้งอาจได้หยุดติดกัน 2 - 3 วัน บางครั้งก็ตรงกับวันหยุดทางราชการ และบางครั้งได้หยุดในวันทำการที่อาชีพอื่นๆต้องปฏิบัติงาน ซึ่งทั้งนี้ก็แล้วแต่กำหนดการของตารางการบิน

จากความแตกต่างกัน โดยเฉพาะในเรื่องรูปแบบความสม่ำเสมอของเวลาในการทำงาน ซึ่งจะมีผลต่อเนื่องไปยังเวลาในการเลี้ยงดูทารก จึงเป็นที่น่าสนใจว่ามารดาที่มีอาชีพเป็นพนักงานต้อนรับ

บนเครื่องบิน จะใช้เวลาที่เหลือจากการทำงานในการเลี้ยงดูทารก และมีปฏิสัมพันธ์กับทารกอย่างไร และแนวโน้มพัฒนาการโดยรวมของทารกจะเป็นอย่างไร เมื่อเปรียบเทียบกับมารดาที่ทำงานเป็นพนักงานภาคพื้นดินที่มีรูปแบบเวลาในการทำงานสม่ำเสมอตามปกติ

คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

1. ปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารก หมายถึง พฤติกรรมของมารดาขณะที่แสดงโต้ตอบกับทารกประเมินโดยแบบทดสอบ Nursing Child Assessment Teaching Scales: NCATS (Barnard, 1978) ที่ประกอบด้วยการสังเกตพฤติกรรมโต้ตอบของมารดาโดยแบ่งเป็น 4 ด้านคือ

- 1.1 ความไวในการรับรู้สัญญาณของทารก (Sensitive to cues)
- 1.2 การตอบสนองต่อความเครียดของทารก (Response to distress)
- 1.3 การเสริมสร้างพัฒนาการทางสังคม - อารมณ์ ให้แก่ทารก (Social - emotional growth fostering)
- 1.4 การเสริมสร้างพัฒนาการทางสติปัญญาแก่ทารก (Cognitive growth fostering)

2. พัฒนาการโดยรวมของทารก หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของทารกวัย 7 - 18 เดือน ในการแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวัย ประเมินโดยแบบทดสอบ Denver II (Frankenberg & Dodds, 1990) ประกอบด้วย Items ต่างๆ 125 Items ที่ใช้ในการประเมินพัฒนาการ 4 ด้านคือ

- 2.1 Personal social - ประเมินความสามารถของทารกในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น
- 2.2 Fine motor adaptive - ประเมินการทำงานของกล้ามเนื้อมัดเล็กและการแก้ปัญหาของทารก
- 2.3 Language - ประเมินความสามารถในการใช้ภาษาของทารก
- 2.4 Gross motor - ประเมินความสามารถในการเคลื่อนไหวของทารก

3. รูปแบบของเวลาในการทำงาน หมายถึง ลักษณะหรือความสม่ำเสมอของเวลาในการทำงาน โดยแบ่งเป็น 2 ลักษณะดังนี้

3.1 การทำงานโดยมีเวลาที่แน่นอน คือ การทำงานตามเวลาปกติโดยมีกำหนดการของเวลาในการทำงานและการหยุดพักที่แน่นอน เช่น ทำงานวันจันทร์ - วันศุกร์ เวลา 8.00 - 17.00 น. มีวันหยุดพักผ่อนในวันหยุดสุดสัปดาห์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์

3.2 การทำงานโดยมีเวลาที่ไม่น่าแน่นอน คือ การทำงานตามตารางเวลาที่ถูกกำหนดขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด ไม่ได้ทำตามเวลาที่แน่นอน แต่เวลาทำงานและวันหยุดจะขึ้นกับตารางการทำงานที่จัดทำขึ้นทุกเดือนเปลี่ยนแปลงกันไป

4. ปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารก หมายถึง จำนวนเวลาในการเลี้ยงดูทารกโดยเฉลี่ยเป็นชั่วโมงต่อสัปดาห์

5. พนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน หมายถึง ผู้มีอาชีพในการบริการ ให้ความสะดวกสบาย และดูแลในเรื่องความปลอดภัยบนอากาศยานให้แก่ผู้โดยสารตามเที่ยวบินต่างๆ โดยขึ้นอยู่กับตารางการบิน

6. พนักงานภาคพื้นดิน หมายถึง ผู้มีอาชีพในธุรกิจการบินที่ปฏิบัติงานในส่วนของภาคพื้นดิน มีหน้าที่ให้บริการหรือประสานงานแล้วแต่ว่าบุคคลนั้นสังกัดอยู่กับแผนกใด โดยมีเวลาในการทำงานที่แน่นอนเหมือนข้าราชการ หรือพนักงานบริษัททั่วไป

ขอบเขตของงานวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ทำการเปรียบเทียบคะแนนของปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารก พัฒนาการโดยรวมของทารก และปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารก ในกลุ่มของมารดาที่ทำงานนอกบ้าน 2 กลุ่มที่มีความแตกต่างกันในเรื่องรูปแบบของเวลาในการทำงาน ได้แก่ กลุ่มของมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และกลุ่มของมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติงานตามเวลาปกติ ของบริษัทการบินไทย จำกัด มหาชน ที่มีบุตรคนแรกอายุ 7 - 18 เดือน การที่เลือกมารดาที่มีบุตรอยู่ในวัยทารกนั้นเนื่องจาก วัยทารกเป็นวัยเริ่มแรกแห่งชีวิต และหากเด็กในวัยนี้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับมารดา ก็จะเป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับความพร้อมในการมีพัฒนาการที่ดีของเด็กในด้านต่างๆต่อไป และการที่เลือกศึกษาทารกในวัย 7 - 18 เดือนนั้น เพราะเป็นช่วงเวลาที่มารดาได้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวต่อการมีบุตรคนแรกได้แล้ว ดังนั้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารกในช่วงนี้จึงค่อนข้างคงที่ หากศึกษาทารกตั้งแต่แรกเกิด อาจมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เนื่องจากมารดายังไม่พร้อม ยังไม่สามารถปรับตัวได้ดี เนื่องจากไม่เคยมีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูบุตรมาก่อน โดยเฉพาะกับบุตรคนแรก นอกจากนั้นทารกเองก็มีการปรับตัวทางร่างกายดีขึ้น โดยเฉพาะพ้นจากระยะร้องไห้ 3 เดือน (Colic) มาแล้ว และที่ไม่ได้เลือกศึกษาทารกภายหลัง 18 เดือน เนื่องจากใกล้กับช่วงที่ทารกเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงตามพัฒนาการที่เรียกว่า Terrible two (ประมาณ 24 เดือน) ซึ่งถือว่าการเปลี่ยนแปลงปกติของทารกในวัยนี้ คือทารกเริ่มคิดเป็น วางแผนเป็น มีความเป็นตัวของตัวเอง และต้องการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆด้วยตนเอง ดังนั้นในช่วงนี้เป็นช่วงที่ทารกเกิดการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างจากพัฒนาการที่ผ่านมาค่อนข้างมาก ทารกมีความหงุดหงิด เจ้าอารมณ์อย่างไม่มีเหตุผล ทำให้มารดาต้องเรียนรู้และปรับตัวตามพัฒนาการที่เปลี่ยนไปของทารกอีกครั้ง

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบคะแนนปฏิสัมพันธ์ของมารดาที่แสดงต่อทารก ระหว่างมารดาที่ทำงานเป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และมารดาที่ทำงานเป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติงานตามเวลาปกติ

2. เพื่อเปรียบเทียบปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารก ระหว่างมารดาที่ทำงานเป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และมารดาที่ทำงานเป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติงานตามเวลาปกติ
3. เพื่อเปรียบเทียบพัฒนาการ โดยรวมของทารก ระหว่างทารกที่มารดาทำงานเป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และทารกที่มารดาทำงานเป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติงานตามเวลาปกติ
4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของคะแนนปฏิสัมพันธ์ของมารดาที่แสดงต่อทารก พัฒนาการโดยรวมของทารก และปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่าง รูปแบบเวลาในการทำงานของมารดา คะแนนปฏิสัมพันธ์ของมารดาที่แสดงต่อทารก พัฒนาการโดยรวมของทารก และปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารก
2. เพื่อให้มารดาได้ตระหนักถึงความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ต่อทารก
3. เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเล็งเห็นความสำคัญของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก
4. เพื่อแสดงความกระจ่างชัดว่าอาชีพพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินนั้น จะมีปัญหาต่อการมีปฏิสัมพันธ์ต่อทารกหรือไม่ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการเลี้ยงดูทารกของบุคคลในอาชีพเดียวกัน หรือผู้ที่มีอาชีพใกล้เคียง